

การเสด็จประพาสเมืองสงขลา ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร*

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีพระองค์แรกที่ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลา ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายูใต้ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางทะเลประมาณ 725 กิโลเมตร นับว่าไกลมากในสมัยนั้น พระองค์ท่านได้เสด็จโดยทางชลมารคและประทับแรมที่เมืองสงขลาถึงสองครั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2402 และ พ.ศ. 2409 นับเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์เมืองสงขลา จุดประสงค์ของการเสด็จประพาสเมืองสงขลา นอกจากมาเยี่ยมเยียนพลกนิกรแล้ว ทรงต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับหัวเมืองประเทศราชภาคใต้ด้วย เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้จัดการเตรียมรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ โดยเกณฑ์กรมการและไพร่เมืองสงขลาประมาณ 500 คน ช่วยกันสร้างพลับพลาที่ประทับบริเวณป่าสนแหลมทราย ระหว่างเชิงเขาตังกวนด้านทิศเหนือ กับแหลมสนอ่อน

ตัวพลับพลาอยู่ห่างจากเขาตังกวนประมาณ 9 เส้นเศษ ในการสร้างพลับพลาครั้งนั้น เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้แต่งตั้งกรมการหลายชุด เช่น หลวงสมบัติวิกรมย์ ผู้ช่วยราชการเป็นหัวหน้าชุดตรวจตราดูแลทั่วไป หลวงศรีสมบัติเป็นหัวหน้าชุดนายช่างก่อสร้าง การก่อสร้างพลับพลาและที่ประทับฝ่ายใน 22 หลัง เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมและเสร็จเรียบร้อยในราวเดือนกรกฎาคม ใช้เวลาก่อสร้างเพียงสี่เดือนเศษ (สำนักงานจังหวัดสงขลา, ม.ป.ป. : 35-36)

1. การเสด็จประพาสเมืองสงขลาครั้งแรกในปี พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลภาคใต้ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2402 โดยเรือพระที่นั่งกลไฟมณีเมขลา เสด็จขึ้นประพาสเมืองนครศรีธรรมราชก่อนแล้วจึงเสด็จมาถึงเมืองสงขลา เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2402 (ห้องสมุดวชิรญาณ, จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402)

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำโปรแกรมวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

เลขที่ 105) การเสด็จพระราชดำเนินมาเยือนเมืองสงขลาในครั้งนั้นได้โปรดฯ พระราชทานนามพลับพลาที่ประทับว่า พระราชวังสงขลาแหลมทราย (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53), 2511 : 269) เนื่องจากพระราชวังนี้สร้างด้วยไม้ ปัจจุบันจึงไม่มีซากเหลือไว้เป็นหลักฐานเลย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับแรมที่เมืองสงขลานานถึง 7 คืน ได้เสด็จทอดพระเนตรสถานที่สำคัญของเมืองสงขลาหลายแห่ง เช่น ตลาดเมืองสงขลา บ่อเมืองสงขลา เขาแก้ว และเกาะยอ เป็นต้น ในการเสด็จประพาสครั้งนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองประเทศราชมลายูเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ นับเป็นโอกาสที่บรรดาเจ้าเมืองประเทศราชมลายูได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด และทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการด้วยตนเอง

การรับเสด็จของเจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ในครั้งนั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก จนถึงกับออกพระโอษฐ์ชม ดังปรากฏในพระราชดำรัส (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53), 2511 : 270) ตอนหนึ่งว่า “เราไปทุกบ้านทุกเมืองหลายเมืองมาแล้ว ยังไม่เห็นใครทำได้ดังนี้ ที่ทำแข็งแรงลงทุนลงรอนใช้จ่ายเงินทองมากมาย ไม่ใช่ทำฉันทราชการ ทำโดยจิตรักใคร่เราจริง ๆ บ้านเมืองเขาก็น้อยนิดเดียวจะต้องซบเลี้ยงเขาให้บ้านเมืองเขาเป็นใหญ่เป็นโตขั้นหนึ่งจนได้...”

ผลจากการรับเสด็จครั้งนั้น พระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาสงขลา ถือศักดินา 10,000 หลวงสมบัตินิรมย์ (ชุ่ม) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ได้รับการเลื่อนยศเป็นพระสมบัตินิรมย์ (ชุ่ม) ถือศักดินา 1,000

2. การเสด็จประพาสเมืองสงขลา ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2409 หลังจากเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) เป็นเจ้าเมืองสงขลาได้ประมาณปีเศษ การเสด็จประพาสครั้งนี้เป็นผลจากการเสด็จพระราชดำเนินครั้งแรก เนื่องจากทรงพอพระราชหฤทัยในสภาพภูมิอากาศเมืองสงขลา ภูมิประเทศที่ประกอบไปด้วย ยอดเขา ป่าไม้ และทะเลสาบ ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ทรงพระราชศรัทธามีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน 37 ชั่งเศษ แก่เจ้าพระยาสงขลา (เม่น) เป็นแม่กองสร้าง พระเจดีย์บนยอดเขาดังกวน บูรณะปฏิสังขรณ์

ให้สูงกว่าเก่า เจ้าพระยาสงขลา (เม่น) ทำถวายโดยเสด็จงานพระราชกุศลสิ้นเงิน 17 ชั่งเศษ (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา), 2519 : 388) เกี่ยวกับเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (2504 : 58) ได้บันทึกตอนเสด็จมายังเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2427 ว่า

“...ถัดแหลมทรายเข้าไปมีเขา 2 เขา เขาข้างนอก ชื่อ เขาดังกวน เขาข้างในชื่อ เขาน้อย บนยอดเขานั้นมีพระเจดีย์อยู่บนยอดเขาองค์หนึ่ง มีชลาทักษิณด้วย สูงตั้งแต่พื้นทักษิณตลอดยอดพระเจดีย์ประมาณ 4 วาเศษ พระเจดีย์องค์นี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินหลวงให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 5 บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้สูงใหญ่กว่าเก่าสิ้นเงินหลวง 37 ชั่ง 4 บาท และมีคฤห์ต่อที่ฐานทักษิณด้านเหนือ ด้านใต้ เป็นที่ทำสักการบูชาพระเจดีย์ มีศิลาจารึกอักษรเรื่องสร้างพระเจดีย์นี้อยู่ทั้งสองคฤห์

อักษรเหมือนกันและมีแก่งเล็ก ๆ อยู่ 4 มุม พระเจดีย์มีกำแพงแก้วล้อมรอบคฤห์ 2 คฤห์กับแก่ง 4 มุม กำแพงแก้วนั้น เป็นของเจ้าพระยาวิเชียรคีรีผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ทำถวายเข้าในพระเจดีย์หลวงคิดเป็นเงิน 17 ชั่ง 3 บาท พระเจดีย์องค์นี้ได้ทำสำเร็จในปีขาล อัฐศก จุลศักราช 1228...”

ส่วนพลับพลาที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบนเขาดังกวน เรียกว่า ศาลาวิหารแดง สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2432 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างถนนไทรบุรีในปี พ.ศ. 2405

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) สร้างทางหลวงจากเมืองสงขลาไปต่อพรมแดนเมืองไทรบุรี เพื่อให้การคมนาคมระหว่างเมืองทั้งสองเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็ว ดังปรากฏในพระราชดำรัส (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ภาค 2), 2506 : 273) ตอนหนึ่งว่า “... ณ ปีจอ จัตวาศก จุลศักราช 1224 (พ.ศ. 2405) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำรัสพร้อมด้วยท่านเสนาบดี เห็นว่าระยะทางแต่เมืองสงขลาไปเมืองไทรบุรีควรทำให้เป็นทางหลวง ราษฎรลูกค้าจะได้ไปมาง่าย มีราชการสิ่งใดเกิดขึ้นจะได้เดินไปมาทันราชการ...”

การสร้างถนนไทรบุรีครั้งนี้เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้ขอแรงไพร่เมืองแขกที่ขึ้น กับเมืองสงขลา และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเงินส่วย ทั้งหมดในเมืองสงขลาเป็นเวลา 3 ปี เพื่อเป็นทุนใช้จ่ายในการสร้างถนนไทรบุรี ส่วนทาง เมืองไทรบุรีนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงไพร่แขกหัวเมืองไทรบุรี ปะลิส สตูล ให้พระยาไทรบุรีสร้างทางมาจากเมืองไทรบุรีมาถึงพรมแดนเมืองสงขลา โดยพระราชทาน เงินอากรรังนกเมืองสตูลให้พระยาไทรบุรีเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้ 3 ปี เป็นเงิน 15,000 เหรียญ เส้นทางสายนี้จึงเป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นจากความร่วมมือทั้งเมืองสงขลาและเมืองไทรบุรี โดย สร้างให้บรรจบพรมแดนทั้งสองเมือง เป็นถนนที่มีระยะทางยาวประมาณ 80 กิโลเมตร นับเป็นถนนข้ามแหลมมลายูสายแรกที่ใช้สำหรับติดต่อค้าขายระหว่างเมืองสงขลา กับเมือง ไทรบุรี

พระบรมราโชบายที่เล็งการณ์ไกลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจาก ช่วยให้การคมนาคมระหว่างเมืองสงขลาและเมืองไทรบุรีสะดวกและรวดเร็ว ผู้คนไปมา หาซื้อได้สะดวกแล้ว ที่สำคัญทำให้ไทยสามารถทราบความเคลื่อนไหวของหัวเมืองมลายูได้ อย่างรวดเร็ว สามารถเตรียมการป้องกันและรักษาพระราชอาณาเขตได้ทันทั่วทั้งอีกด้วย

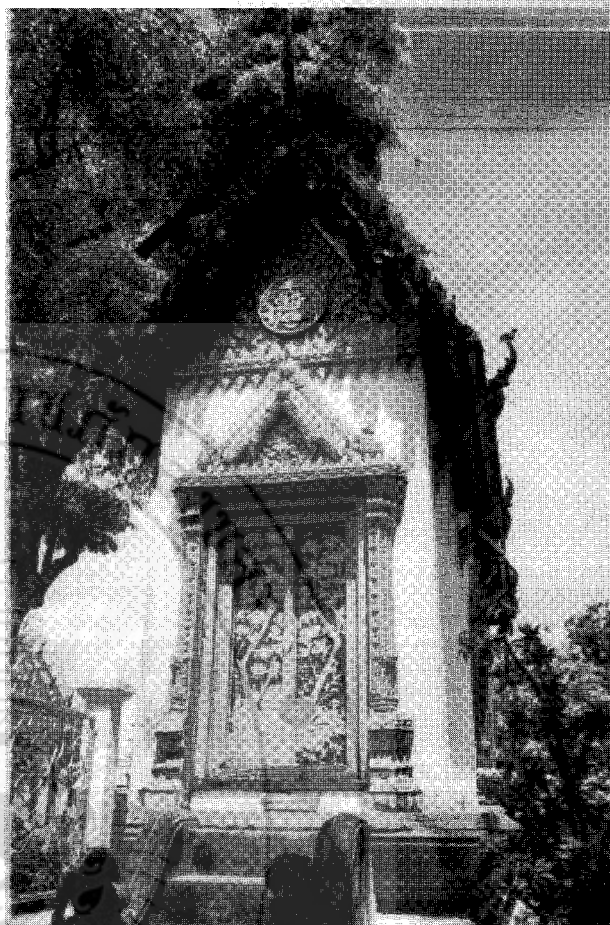
การสร้างเรือนรับรองเรียก “กองก๊วน”

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสงขลาครั้งที่ 2 ใน ปี พ.ศ. 2409 เจ้าพระยาสุรวงศ์ สมุหพระกลาโหมได้มีบัญชาสั่งให้เจ้าพระยาสงขลา (เม่น) สร้างตึกเพื่อรับรองข้าราชการที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2411 ตึกนี้ตั้งอยู่ริมน้ำใกล้ ๆ ป้อมรักษาขอบเขตบ้านแหลมทราย โดยสร้างเป็นตึกฝรั่ง 2 ชั้น มุงกระเบื้อง สงขลา มีชื่อยาว 8 ศอก มี 3 ห้อง รอบบ้านมีกำแพงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน สิ้นเงินค่า ก่อสร้างประมาณ 4,000 เหรียญสเปน ตึกรับรองแห่งนี้ชาวสงขลาเรียกว่า “กองก๊วน” แปล ว่าที่พักรับรองแขกเมือง การสร้างตึกกองก๊วนเป็นการชี้ให้เห็นว่า ทางรัฐบาลเริ่มสนใจ เมืองสงขลามากขึ้นและมีข้าราชการจากกรุงเทพฯ มาตรวจราชการเมืองสงขลาบ่อยขึ้น

การสร้างป้อมปากน้ำ แหลมทรายหรือป้อมรักษาเขต

ป้อมนี้ตั้งอยู่ที่ถนนแหลมทราย ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน เป็นป้อมที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยเจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) เป็นเจ้าเมืองสงขลาคนที่ 5 ตามพงศาวดารเมืองสงขลาเรียกป้อมนี้ว่า “ป้อมรักษาเขต” ประชาชนมักเรียกว่า ป้อมปากน้ำแหลมทราย เป็นป้อมก่อด้วยศิลารูป 8 เหลี่ยม สูงประมาณ 5 ศอก กว้าง 20 วาเศษ ที่ป้อมมีปืนกระสุน 4 นิ้วกึ่ง 12 กระบอก

ในปี พ.ศ. 2516 กรมศิลปากรได้ซ่อมป้อมนี้ และได้นำปืนใหญ่มาติดตั้งเพิ่มอีก 22 กระบอก รวมกับของเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่ 8 กระบอก รวมเป็น 30 กระบอก จึงมีปืนครบทุกช่องปืน ปัจจุบันป้อมปากน้ำแหลมทรายอยู่ในกองบัญชาการตำรวจภูธร 4

การบูรณะและปฏิสังขรณ์วัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง)

วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสงขลาปัจจุบัน เป็นวัดเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน เดิมเรียกว่า “วัดยายศรีจันทร์” ยายศรีจันทร์นี้ตามประวัติกล่าวว่า เป็นพระพี่เลี้ยงในวังของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า “เจ้าคุณบวรโกชน” ภายหลังมีผู้สร้างวัดขึ้นทางเหนือเรียกว่า วัดเลียบ ส่วนทางทิศใต้มีวัดโพธิ์ วัดยายศรีจันทร์อยู่กลาง ชาวบ้านจึงนิยมเรียกว่า วัดกลางจนถึงปัจจุบัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา คนที่ 5 ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดยายศรีจันทร์มากมายที่สำคัญคือสร้างพระอุโบสถใหม่ ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมพระอุโบสถหลังนี้เป็นแบบประยุกต์ศิลปกรรมไทย-จีน

การเสด็จประพาสเมืองสงขลาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ที่ทันสมัยและทรงเห็นการณ์ไกล ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จประพาสต่างประเทศ เนื่องจากระยะนั้นวัฒนธรรมและประเพณีตะวันตกหลังไหลเข้าสู่ประเทศมาก และอิทธิพลด้านการแสวงหาอาณานิคมของชาติตะวันตกกำลังคุกคามประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ดังนั้นพระราชกรณียกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระองค์คือ การเสด็จประพาสทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในที่นี้จะกล่าวถึงการเสด็จประพาสภายในประเทศทรงโปรดการเสด็จไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทุกภาค เพื่อดูแลทุกข์สุขของราษฎร การเสด็จประพาสเมืองสงขลาพระองค์ท่านได้เสด็จหลายครั้ง กล่าวคือ ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ 2 ครั้ง และภายหลังการขึ้นครองราชย์สมบัติอีก 8 ครั้ง รวม 10 ครั้ง (กรมศิลปากร, 2536 : 1-2) ดังนี้

ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองสงขลา ขากลับจากการเสด็จประพาสประเทศอินเดีย ได้เสด็จขึ้นบกที่เมืองไทรบุรี โดยเสด็จพระราชดำเนินตามถนนไทรบุรี จากเมืองไทรบุรีมายังเมืองสงขลาเป็นถนนที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านถนนไทรบุรี เมื่อเสด็จมาถึงเมืองสงขลาได้มาลงเรือพระที่นั่งที่ท่าเมืองสงขลากลับสู่พระนคร นับเป็นประวัติกการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จข้ามแหลมมลายูทางสถลมารคเป็นครั้งแรก

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2431 คราวเสด็จประพาสแหลมมลายู พร้อมด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ระหว่างทางทรงแวะประพาสทั้งเมืองและเกาะต่าง ๆ ในภาคใต้ เช่น เกาะเหล็ก เมืองชุมพร เกาะช่องอ่างทอง เกาะสมุย เกาะพังัน น้ำตกธารเสด็จ แหลมตะลุมพุก จนถึงปากอ่าวเมืองสงขลา

การเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514 : 31) ได้ทรงพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุดังนี้

“...วันอาทิตย์ เดือน 9 แรม 11 ค่ำ เวลาเช้า 4 โมง 25 นาที ถึงปากน้ำเมืองสงขลา ทอด เรือพระที่นั่งหลังเกาะหนูห่างฝั่ง 60 เส้นเศษ หลวงวิเศษภักดีผู้ช่วยเมืองสงขลา

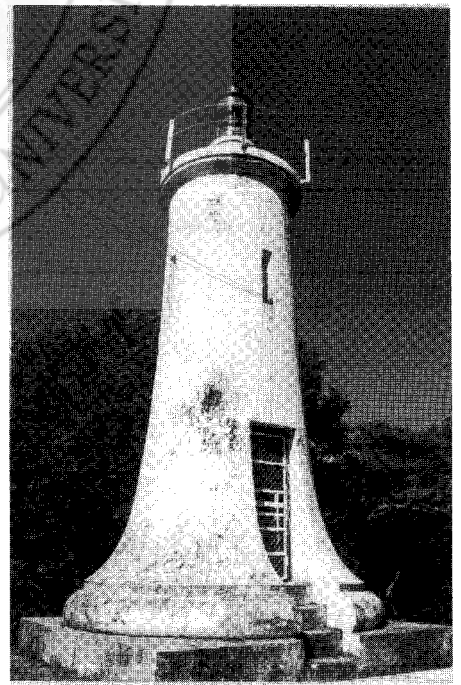
มา เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระยาวิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาป่วยเป็นฝีอโรคเนคเนคมาแต่เมืองแขก กลับมาถึงเมืองสงขลาได้ 4 วัน...ถึง อนิจกรรมเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบกประทับแรมที่ค่ายหลวง ที่แหลมทราย เมืองสงขลา เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จโดยทางชลมารคไปขึ้นทำหน้าจวนเมืองสงขลา...”

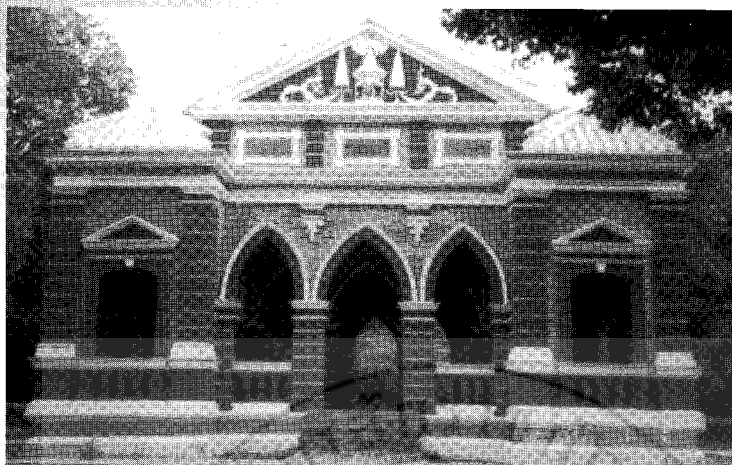
การเสด็จประพาสในปี พ.ศ. 2431 เป็นระยะเวลาที่พระยาสงขลา (ชุ่ม) ได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว 6 วัน พระยาสงขลา (ชม) เมื่อครั้งเป็นหลวงวิเศษภักดีได้ปฏิบัติราชการเตรียมการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่พอพระราชหฤทัยที่เมืองสงขลาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสตลาดจนถึงวัดมัชฌิมาวาส ทะเลสาบสงขลา ปากอ่าวหน้า มรุ่ม ปากช่องแหลมทราย บ่อมเขาแดง บ่อมค่ายม่วง เกาะยอ ช่องเขาเขียว ปากจำ และเกาะต่างๆ ในทะเลสาบ จนถึงเมืองพัทลุง การเสด็จประพาสเมืองสงขลาครั้งนี้ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์บนเขาดังกวน และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (ชม) ครั้งเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ผู้รักษาราชการเมืองสงขลา สร้างบันไดนาคทางขึ้นลงจากปลับปลาถึงลานเจดีย์หลวงบนเขาดังกวน สร้างประภาคารหรือกระโจมไฟบนเขาดังกวน งานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2440 ในตอนขากลับเสด็จกลับทางเมืองสงขลาอีกครั้งได้เสด็จทอดพระเนตรการปั้นหม้อที่ตำบลบ่อปลับและเมรุพระยาสงขลา (ชุ่ม) ซึ่งปลูกไว้ที่หลังเมือง จากนั้นเสด็จประทับเรือพระที่นั่งออกจากปากน้ำเมืองสงขลาไปยังเมืองอื่นๆ ทางภาคใต้

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2433 การเสด็จประพาสครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเฉพาะในตัวเมืองสงขลา และวัดมัชฌิมาวาส

ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2439 ในคราวเสด็จกลับจากประเทศชวา ได้เสด็จที่วัดมัชฌิมาวาส ซึ่งเป็นวัดโบราณและสำคัญวัดหนึ่ง สร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย ใช้วัดนี้ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ชาวบ้านเรียกวัดนี้ว่า “วัดกลาง” เดิมเป็นวัดราษฎร์ ผู้สร้างวัดชื่อ “นางศรีจันทร์” พ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อยังเป็นที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จประพาสเมืองสงขลา ทรงเปลี่ยนชื่อวัดกลางเป็น “วัดมัชฌิมาวาส” ในปี พ.ศ. 2460 วัดนี้ได้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร นับเป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวของเมืองสงขลา (กรมศิลปากร, 2535 : 31)

ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2441 เสด็จขึ้นบนเขาดังกวนประทับพักผ่อนพระอิริยาบถบน

ศาลาที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ทรงนมัสการพระเจดีย์ที่ยอดเขา โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
 ประภาคารหรือกระโจมไฟบนเขาตั้งกวนเมื่อปี พ.ศ. 2440 ในสมัยพระยาสงขลา (ชม)
 เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ในวันต่อมาได้เสด็จที่ว่าการมณฑล กำแพงเมืองด้าน
 นอกถึงวัดมณีมาวาสเสด็จออกจากวัด ประทับรถม้าพระที่นั่ง อ้อมกำแพงเมืองจาก
 ทิศใต้มาด้านตะวันออก แล้วอ้อมไปทางทิศเหนือ วันรุ่งขึ้นประทับรถม้าพระที่นั่งถึง
 สวนพระยาวิเชียรคีรีที่สวนวัดตวัน หรือสวนตุลในปัจจุบัน

ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2443 เสด็จเมืองสงขลาและวัดมณีมาวาส การเสด็จประพาส ครั้ง
 นี้ พระยาสงขลา (ชม) ได้สร้างถนนรับเสด็จตั้งแต่หน้าศาลาว่าการมณฑลนครศรีธรรมราช
 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลาในปัจจุบัน) จนถึงแหลมทราย พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานนามถนนสายนี้เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้สร้างว่า “ถนน
 วิเชียรชม” (พระยาวิเชียรคีรี, 2519 : 46)

ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2444 ภายหลังการเสด็จประพาสเกาะชวาครั้งที่ 3 โดยเรือ
 พระที่นั่งทอดสมอเรือที่เกาะหนู โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินสำหรับปฏิสังขรณ์สุเหร่า
 และเสด็จไปตามถนนสายในถึงวัดมณีมาวาส ผ่านวัดดอนแย้ วัดเลียบ เลี้ยวถนนกลาง
 เลี้ยวลงถนนตลาดออกประตู ทอดพระเนตรตลาดริมน้ำซึ่งอยู่ริมกำแพง เสด็จไปจนถึง
 ตลาดด้านตะวันตก แล้วเสด็จกลับขึ้นมาจากตะวันออก จนถึงประตูช่องกุฎิโรงภาษี ทอด
 พระเนตรหน้าบ้านหลวงบริรักษ์ และบ้านพระยาสงขลา (ชุม) จากนั้นเสด็จกลับลงเรือ
 พระที่นั่งที่หน้าจวน เสด็จนิวัตพระนคร

ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2448 การเสด็จประพาสครั้งนี้ได้เสด็จประพาสถึงอำเภอสิงหนคร
 และเสด็จ พระราชดำเนิน ทรงสดับปกรณ์ศพพระยาสงขลา ทอดพระเนตรศาลเจ้าจีน
 และถนนตัดใหม่ระหว่าง เขาตังกวนและเขาน้อย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเมืองสงขลาเป็นอย่างมาก ได้
 เสด็จประพาสเมืองสงขลาถึง 10 ครั้ง

สรุป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีพระองค์แรกที่ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลาโดยทางชลมารค ทรงสร้างความเจริญหลายอย่างให้แก่เมืองสงขลา เช่น สร้างพระเจดีย์บนยอดเขาดังกวน ศาลาวิหารแดง เรือนรับรอง “กองก๊วน” ถนนไทรบุรี บ่อมปากน้ำ แหลมทราย และสร้างอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส เป็นต้น นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองประเทศราชมลายูได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด และทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการด้วยตนเอง เป็นครั้งแรก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเมืองสงขลา มาก ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลาถึง 10 ครั้ง ทรงสร้างบันไดนาค (ทางขึ้นลงจากพลับพลาบนเขาดังกวน) สร้างประภาคารบนเขาดังกวน ปฏิสังขรณ์วัดมัชฌิมาวาสและโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรชาวสงขลาได้รับเสด็จอย่างใกล้ชิดเป็นครั้งแรก

บรรณานุกรม

ห้องสมุดวชิรญาณ. **จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402) เลขที่ 105**

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ภาค 2) พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53) กรุงเทพฯ : องค์การคำคุรุสภา, 2511.

จังหวัดสงขลา. สำนักงาน. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสงขลา.** กรุงเทพฯ :
กระทรวงมหาดไทย, ม.ป.ป.

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, ชีวีวัฒน์. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504

วิเชียรศิริ (ชม), พระยา. **พงศาวดารเมืองสงขลา.** พิมพ์ครั้งที่ 11 กรุงเทพฯ : ม.ป.พ. 2519.

ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร. **ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา :
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา 2544.

ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. **เมืองสงขลาในอดีต.** สงขลา : หน่วยศิลปากรที่ 9, 2535
_____. **เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงก้าวล่วงสู่สงขลา.** สงขลา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา,
2536.

**อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาศรัทธธรรมาธิเบศ (จิตร
ณ สงขลา).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519.